

SZUKSZÜKÖLŐ AKADÉMIKUS

KONTRA MIKLÓS

1985 körül a Tudományos Minősítő Bizottság által szervezett, ösztöndíjasok számára kötelező ideológiai tanfolyamon a Budapesti Műszaki Egyetem egyik előadótermében 40–50 bölcsész-aspiráns kapta fel a fejét, amikor az előadó gyors egymásutánban ezt mondta: *Tudnák én így is érvelni, ha akarnák*, majd pedig: *Nem-e igaz, hogy...* Az illető be is mutatkozott alkalmi hallgatóinak: „XY vagyok, a Z Tudományegyetem Politikai Gazdaságtani Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára”. A jelenlevő filozófok alig hittek a fülüknek, de amint ismétlődtek a *-nák*-ok, hitetlenségük elpárolgott, s belenyugodtak: a Magyar Tudományos Akadémia erre a napra ilyen előadóval lepte meg őket. A tanfolyam amúgyis csapnivaló volt, az előadók ritka kivételtől eltekintve (Papp Zsolt) jobban unták saját előadásukat, mint a hallgatásukra kötelezettek.

A Magyar Tudományos Akadémiának alapítása óta feladata a magyar nyelvhasználat pallérozása. Az Akadémia tagjai — közhiedelem szerint — a hazai tudományos élet legkiemelkedőbb szereplői. Ugyancsak közhiedelem lehet, hogy az akadémikusok nemcsak kiváló tudósok, hanem egyben művelt, sőt finom emberek, akikről mi sem állhat távolabb, mint az Arany János-i ideálok lábbal tiprása.

A közhiedelem (vagy elvárás?) azonban alaptalan. Nemcsak tanszékvezető egyetemi tanárok beszélnek „műveletlennek”, vagy „szubsztandardnak” bélyegzett magyar nyelvváltozatot, hanem — *horribile dictu* — akadémikusok is. Magam, ha jól emlékszem, máig csak egy szukszűkölő tagját ismertem meg a Magyar Tudományos Akadémiának, mások, például maguk az akadémikusok, így Ünnepeztünk is, lehet, hogy többel is találkoztak már.

Meg kellene lepődnünk ezen. Vagy mégsem?

„Sukszűkölő értelmiség” című, Váradi Tamással írt tanulmányomban (Mozgó Világ 1991. február) bemutatjuk, hogy a felnőtt magyar lakosság nyelvhasználatának egyik fontos jellemzője a különböző iskolázottságú csoportok egyforma heterogenitása. Például: a *Nem szeretem, ha elhalasszák a döntést* mondatot országos rétegzett reprezentatív mintán (N=808) végzett felmérésünk szerint a legkevesbé iskolázottaknak (vagyis a 8 osztálynál kevesebbet végzetteknek) 55,4%-a tartja nyelvtanilag helyesnek, a főiskolát vagy egyetemet végzetteknek pedig 57,3%-a. Ugyanezt az iskolázottságtól független eloszlást találtuk más nyelvi változatok helyességének megítélésében is, de akkor is, amikor adatközlőinknek nem nyelvtani intuícióit, hanem mondatkiegészítés közben kimondott nyelvi változatait vizsgáltuk.

Fölmerül a kérdés: miért beszél ma sok művelt magyar műveletlen magyart? A válasz a magyar társadalom II. világháború utáni történetében rejlik.

A „fordulat éve” után a társadalmi osztályok közötti különbségek fokozatosan csökkentek. A magyar közoktatás demokratizálása például az érettségizők számát megtízszerezte 1936 és 1989 között. Társadalmunk erőszakos átrendezése többek között nagyszámú „olcsón szerzett diplomával” is járt; gondoljunk azoknak a munkás- és parasztkádereknek a többségére, akik esti vagy levelező tagozaton szereztek felsőfokú képesítésüket. Az is közismert, hogy a 60-as évek elejéig a fizikai dolgozók gyermekei különféle hivatalos előnyöket élveztek a magyar iskolarendszerben. E politika enyhítése után a pártállam az „f-es” gyermekek hátrányos művelődési helyzetének kompenzálására többek között megszervezte a Felvételi Előkészítő Bizottságokat, vagyis a FEB-eket. A munkás- és parasztfiatalok felsőoktatásba terelgetésének ez az enyhébb módja egészen 1990 tavaszáig tartott. Mindez az egyetemet, főiskolát végzettek csoportját heterogénné tette.

Ezt a nagyfokú nyelvi egyneműsítést a magyar társadalom hatalmi szerkezete tette lehetővé. A kommunista politikai és gazdasági elit tagjainak, amennyiben megtartották eredeti beszédük nem-sztenderd vonásait, nem kellett megváltoztatniuk a sztenderdtől eltérő nyelvi jegyeiket, mivel erre őket semmiféle társadalmi nyomás nem készítette. Ezek az emberek minden lehetséges hatalommal rendelkeztek. Amikor hatalmi pozícióba kerültek, esetleg megváltoztatták egy-két szokásukat vagy öltözködésüket, de nyelvi küszöböt nem kellett átlépniük. Végülis ők képviselték a „népet” egy „népi demokráciában”, következésképp beszédük aligha lehetett nyílt kritika tárgya.

A nem-sztenderdet beszélő politikusok, vezérigazgatók, egyetemi professzorok sőt akadémikusok rejtett kritikája persze létezett az elmúlt negyven év során, ez a rejtett kritika azonban láthatóan túl gyengének bizonyult nyelvhasználatuk lényegi befolyásolásához.

De honnan a szukszükölő akadémikus? Az MSZMP Központi Bizottsága szigorúan bizalmas határozatot hozott a Magyar Tudományos Akadémia politikai helyzetéről és az 1958. évi közgyűlésre és nagygyűlésre vonatkozó feladatokról (vö. Magyar Nemzet, 1990. december 3., 8. lap). Ez a határozat kristálytiszta megmutatja azt, amit a laikus halandó csak sejtethetett, illetve amire csak egy-egy elszólásból következtethetett. Emlékszem, meglepődtem, amikor egy napilapban egyik egyetemünk rektora 60. születésnapja alkalmából saját közhasznú életére visszaemlékezvén eldicsekedett azzal, hogy „a párttól kapta a feladatot”, hogy akadémiai doktori fokozatot szerezzen.

Vagy itt van az egykori MSZMP-ideológus Berecz János vallomása, szó szerint idézem a Népszabadság 1990. november 15-i számának 7. oldaláról: „Az Akadémián biztattak: adjam be téziseimet doktori disszertációra. Nem vállalkoztam rá. KB-titkárként pedig kifejezetten el is hárítottam ezt a kérést, mert összeegyeztethetetlennek tartottam a politikai funkciómmal.”

A már említett 1958. évi titkos MSZMP-határozat többek közt ki mondja, hogy „Az Akadémia politikai összetételének megjavítása érdekében az Akadémiát folyamatosan meg kell erősíteni kommunista és a népi demokráciához hű tudósokkal. Az Akadémia dolgozzon ki távlati fejlesztési tervet, amelynek alapján politikailag megfelelő tudósok elérik azt a fokot, hogy az Akadémiába beválaszthatók legyenek.”

Nem maradt írott malaszt e határozat. A tervet végrehajtották, mondhatni: derekasan. A Széchenyi István (vagyis nem Dzsugasvili, vő. Kosáry Domokos nyilatkozatát, 168 óra, 1990. május 29., 7. lap) alapította Magyar Tudományos Akadémia egynémely rendes tagja szukszükszükölve beszél anyanyelvét. A magyar nyelv értelmező szótárának főszerkesztője, míg élt, *akagyemik*-nak hívta őket.